

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו וד"ר הראל חורב כרך 2 גיליון מס' 5, 6 במאי 2012

בחירות באלג'יריה בצל הטלטלות בעולם הערבי

גדעון גרא

ב-10 במאי 2012 ייערכו באלג'יריה בחירות לבית הנבחרים ("האסיפה העממית הלאומית") במועד הקבוע על-פי החוקה. בדרך זו מבקש המשטר להדגיש כלפי פנים וכלפי חוץ כי אלג'יריה, הגדולה במדינות המגרב, הנה שקטה ויציבה בניגוד לתמורות הפוליטיות מרחיקות הלכת שפקדו את המרחב הערבי, לרבות שתיים משכנותיה – לוב ותוניסיה. תוצאות ההצבעה עשויות להצביע על כוונות חדשים בהתפתחות המשטר והסדר החברתי במדינה.

אפשר לדמות את המשטר האלג'ירי כיום כמי שיושב על שתי חביות חומר נפץ – האחת, משבר חברתי-כלכלי מתמשך והשנייה משבר מתגבר והולך בלגיטימציה הפוליטית שלו. בעוד שהמשבר החברתי-כלכלי מתפרץ מדי פעם, הרי שבחומר הנפץ הפוליטי טמון פוטנציאל של סיכון יסודי למשטר. המשטר מודע למצב זה ולפיכך נחלץ כבר באביב 2011 למנוע הידרדרות אפשרית. האמצעים בהם נקט היו, מחד גיסא, דיכוי נחוש, ומאידך גיסא ביטול גזירות והכרזה על רפורמות חוקתיות שתכליתן לשכך את המתרחשות הפוליטית ולהדגיש את הלגיטימיות של המשטר.

המשבר הכלכלי-חברתי

אלג'יריה היא מדינה עשירה במשאבים אך רוב תושביה עניים. אוכלוסייתה גדלה מ-10 מיליון נפש בעת קבלת העצמאות ב-1962 לכ-36 מיליון כיום, כאשר 30% ממנה הם צעירים בני למטה משלושים. משמעות הדבר היא תוספת של 670,000 איש לכוח העבודה מדי שנה. שיעור צמיחה זה הוא היסוד הדמוגרפי למשבר החברתי-כלכלי המתמשך והמתבטא באי-שוויון בהכנסות, באבטלה גבוהה העומדת על 45% כשהצעירים מהווים 70% ממנה ובמחסור בתשתיות בתחומי החינוך, השיכון, הבריאות, החשמל והמים. המשאבים העיקריים של המדינה הם הנפט והגז, שעל הכנסותיהם (כ-70 מיליארד דולר) נשען עיקר התקציב. חלק מההכנסות מוצא על תשלום שכר וסובסידיות לשיכון מחאות חברתיות, מה שמכונה "שוחד" בפי מתנגדי המשטר. חלק ניכר אחר מוקצב לתכניות חומש לפיתוח – כיום אנו נמצאים בעיצומה של השלישית (2010–2014). תכנית זו מתבצעת בקצב איטי ולעתים תכופות אף בחוסר-יעילות. אלא שאין די בתכניות הפיתוח ובהכנסות הנפט והגז כדי לייצר את מיליוני מקומות העבודה הדרושים; בעיה שנראה כי ניתן היה לצמצם באמצעות עידודו של מגזר פרטי תחרותי. זהו אפוא מרוץ של המשטר נגד הזמן ונוכח מחאה חברתית נמשכת.

משבר הלגיטימציה הפוליטית אלג'יריה היא מדינה ריכוזית בעלת מוסדות מודרניים, אך הללו משמשים במידה רבה תפאורה לתוכן קדם-מודרני בחברה רבת שסעים: המשפחה, השבט, הכפר והאזור הם עדיין מוקדים מרכזיים של זהות ונאמנות. השליטה הממשית נמצאת בידי אליטה צבאית, המוקפת טכנוקרטים ועסקנים. כיום מוקדי המשטר העיקריים נעים סביב הנשיא עבד אל-עזיז בותפליקה, מפקדי הצבא וראשי שרות הביטחון הצבאי. בקרב האליטה קיימים אותם שסעים המאפיינים את כלל החברה אלא שהיא מאוחדת במטרה המשותפת לשרוד. הדרך שבה מנסה האליטה לממש מטרה זו היא חיזוק הלגיטימציה של המשטר על ידי טיפוח האתוס של "מהפיכת 1954", דהיינו מלחמת העצמאות נגד צרפת, ועל ידי שילוב פוליטי זהיר של אסלאמיסטים וברברים, מתנגדי האתמוול. כל זאת תוך הקפדה על איזון בין האינטרסים של האליטה השלטת לבין צרכי האוכלוסייה.

עם קבלת העצמאות הוענקו זכויות-יתר ונכסים למקורבי המשטר באלג'יריה. החברות והמפעלים שהוקמו היו קשורים על פי רוב באופן הדוק לאליטה השלטונית ועל בסיס זה התפתחו במהלך הזמן רשתות פטרון-קליינט השולטות על רוב הייבוא והמסחר הסיטונאי. הדבר הביא להתפתחות שחיתות בעלת שני היבטים עיקריים: האחת, שחיתות אישית של גורמי אכיפה ושלטון מקומיים שנתנו, למשל, עדיפות למקורבים בחלוקת שיכונים או במכרזים, תופעה שהמשטר נלחם בה מעת לעת. השנייה, שחיתות מובנית של המשטר עצמו בגלל ריכוז העושר בידי האליטה, שיוצר אי-שקט חברתי, קיפוח ועוני. הבעיות הכלכליות והחברתיות הללו הביאו לפעולות מחאה רבות. כך לדוגמה, במהלך שנת 2010 ועוד לפני פרוץ מהומות ינואר 2011, דווח על 11,500 אירועים של הפרת סדר במדינה. אכן, בהיעדר חברה אזרחית פעילה או צינורות תוך עם המשטר כגון איגודים מקצועיים חזקים, לבשו המחאות צורה של אלימות, מהומות, והפרות סדר.

אירועי 2011-2

בשנת 2011 גדל היקף פעולות המחאה ברחבי המדינה. מהומות פרצו בעת חלוקת שיכונים לזכאים וזאת על רקע האבטלה ויחסי עבודה משובשים בשדות הנפט בדרום. גם מחאות הסטודנטים התגברו ואף היו מעשי ייאוש ומחאה של בודדים, לרבות הצתות עצמיות. בינואר 2011 פרצו מהומות נרחבות בגלל העלאה שרירותית של מחירי מוצרי יסוד על ידי חברות מונופוליסטיות. נוכח אירועים אלו נקט המשטר בצעדי דיכוי לצד צעדי פיוס שכללו ביטול העלאת המחירים, העלאת שכר המינימום ב-20% והגימלאות ב-30% והקצאת אשראי נדיב לייבוא.

גורמי אופוזיציה ניסו להעניק למהומות ינואר פן פוליטי על ידי ארגון כנסים והפגנות בבירה אלג'יר, אך אלה דוכאו מייד. התשובה המקובלת בקרב האליטה האלג'יראית לשאלה מדוע לא התרחבה המחאה הפוליטית ההמונית כמו בתוניסיה או בלוב היא - רתיעת הציבור מהיזדרדות אלימה בשל הזיכרון הטראומטי של "הטרגדיה הלאומית", מלחמת האזרחים רבת הקרבנות שפרצה ב-1992. חששות אלה מטופחים כל העת על ידי המשטר. בד בבד המשך המשטר בצעדי הפיוס וביטול בפברואר 2011 את משטר החירום שהיה בתוקף מאז 1992. באפריל הכריז הנשיא על שורת רפורמות פוליטיות, לקראת הבחירות לבית הנבחרים, שאחריהן אמורה להתקבל חוקה חדשה. ועדה נשיאותית שבה יוצג גם הצבא, גיבשה את הרפורמות לחוקים שאושרו בבית הנבחרים בסוף 2011. הראשון שבאלה הוא חוק הבחירות, שקבע זכויות וחובות של בוחרים ונבחרים. בין היתר הוא גם פירט את שלושת מרכיבי הזהות הלאומית האלג'יראית - אסלאם,

ערביות, וברבריות. חוק נוסף שאושר הוא חוק המפלגות המאפשר, בין היתר, הקמתן של מפלגות חדשות. עד כה קיבלו אישור למעלה מעשרים מפלגות. חוק אחר קבע את שילובן של הנשים בכל מערכות הבחירות הארציות, המחוזיות והמקומיות בהיקף של 20% לפחות. חוק חדש נוסף מעניק חופש רב מבעבר לאמצעי התקשורת ומאפשר הרחבתם. בנוסף הוגדל מספר המושבים בבית הנבחרים מ-389 ל-462.

לאחר שהושלמו תיקונים אלו הכריז הנשיא שהבחירות תתקיימנה ב-10 במאי 2012 והציגן כ"פרויקט" אישי שלו לעיצוב עתידה של המדינה. הוא ודובריו חזרו והדגישו את אופיין הפתוח והדמוקרטי, בהתאם לחוקים החדשים. על הצגה זו העיבה מחלוקת על אופן הצבעתם של אנשי הצבא. זה האחרון הציע שההצבעה תיערך באופן מרוכז משום שלדבריו אין זה מעשי לאפשר לחיילים להצביע איש-איש במקום מגוריו האזרחיים. דרישת הצבא התקבלה, אך עוררה את החשש מהטיית הבחירות.

הכנת הרפורמות החוקתיות לקראת הבחירות עוררה פעילות פוליטית נמרצת. בסתיו 2011 פרשה המפלגה האיסלאמיסטית המתונה, "התנועה לחברת שלום" (MSP) מן "הברית הנשיאותית" – הקואליציה השלטת בפרלמנט לאחר שנים ארוכות של שיתוף-פעולה עם מפלגות הרוב FLN ו-RND, והצביעה נגד הרפורמות. מנהיג MSP, אבו-ג'ראח סולטאני, איש האחים המוסלמים, הקים יחד עם המפלגות האיסלאמיסטיות "אל-נהדה" ו"אל-אצלאח" את "ברית אלג'יריה הירוקה", שם שנבחר כדי להימנע מרמז לדתיות האסורה לפי חוק. במצעו הצהיר על תכניתו לשידוד מערכות במדינה. מטרתו הברורה היא להבטיח גוש של רוב איסלאמיסטי בבית הנבחרים, בדומה למה שהתרחש במצרים ובתוניסיה. אולם מולו התייצבו שתי מפלגות קיצוניות יותר, "מפלגת הצדק הדמוקרטי" ו"החזית הלאומית לשינוי שראשיהן מאסו ב-MSP משתפת הפעולה עם המשטר. מפלגות אלו מקוות לזכות בקולות הסלפים הרבים באלג'יריה ובאלו של שארית תומכיה של "חזית השחרור האסלאמית", שהוצאה מחוץ לחוק לפני שני עשורים.

גם מפלגות הרוב, FLN ו-RND נערכות לבחירות. בראשות ה-FLN עומד המנהיג הוותיק, בעל בריתו של בותפליקה וראש הממשלה לשעבר, בלח'אדם. בראש ה-RND עומד ראש הממשלה הנוכחי, אחמד אויחיא, המציג את עצמו כמבשר מדיניות כלכלית מודרנית יותר. שתי המפלגות מזהירות מפני "סכנה אסלאמיסטית" מחודשת למדינה. הנסיבות הניעו גם את המפלגה האופוזיציונית החילונית הברברית הוותיקה, "חזית הכוחות הסוציאליסטיים", לחזור בה מהחרמה ממושכת של הבחירות. לעומתה החליטה המתחרה שלה, "ההתאגדות למען התרבות והדמוקרטיה", שגם היא חילונית וברברית ברובה, ושהייתה בין יוזמות המחאה הפוליטית בינואר ב-2011, להחרים את הבחירות. למרות ההתארגנויות הללו טוענים רבים, ובהם גם פוליטיקאים מן העבר, כי שחיתות המערכת לא תאפשר שינוי של ממש ולכן קוראים להימנעות מהצבעה.

מגמות לעתיד

לא בכדי מציג הנשיא בותפליקה את הבחירות כחשובות ביותר, כמעט כמו "מהפיכת 1954". דוברי המשטר מדגישים את החשיבות שבהשתתפות הנרחבת של ציבור הבוחרים וזאת על רקע

הירידה המתמדת בשיעור המצביעים בבחירות הכלליות עד לשפל של 36% ב-2007. גידול נוסף בשיעור הנמנעים תהיה משמעותו דה-לגיטימציה של המשטר. אין לדעת מה תהיינה תוצאות הבחירות. אף שעם הקמת "ברית אלג'יריה הירוקה" ביטא הגוש האסלאמיסטי את תקוותו להשיג רוב בבית הנבחרים, דומה שהפילוג במחנה זה פוגע בסיכוייו. יש להניח כי מפלגות הרוב "החילוני", FLN ו-RND תשארנה המפלגות הגדולות וכי מרבית הרשימות הקטנות תתפוגגנה. עם זאת, עיקר חשיבותן של הבחירות הוא בהיבט אחר. אלג'יריה בת ה-50 עוברת שינוי דורי. מנהיגים בכירים שהיו חלק מאושיות המשטר נעלמים בהדרגה ובמקביל עולים מנהיגים חדשים כראשי המפלגות הקיימות. מנהיגי מפלגות הרוב ה-FLN וה-RND כבר רמזו על שאיפתם להשיג את תפקיד הנשיא בהניחם שהנשיא בותפליקה החולה והמזדקן, כיום בן 75, לא ירוץ כנראה לכהונה נוספת. הבחירות הן אפוא תחילת המרוץ לנשיאות. מותר להניח כי בותפליקה ישאף לקבוע את יורשו, או למצער, את מי שלא יירש אותו. במרוץ הזה יבואו לידי ביטוי לא רק יריבויות אישיות אלא גם תפישות עולם שונות באשר לעיצוב פני המדינה ודרכי פתרון המשברים שלה בתחומים החברתי-כלכלי והרעיוני-פוליטי. כבר עתה מועלים רעיונות לשידוד מערכות במשק ולמאבק נחוש ב"כלכלה המקבילה", דהיינו השוק השחור, תוך צמצום התלות בנפט ובגז על ידי פיתוח מגזרי תעשייה וחקלאות מודרניים. רעיונות אלה רומזים על רצון לשינוי חברתי תוך חיסול האוליגרכיה והשיטה הקליינטליסטית. כל זאת נאמר מבלי לדעת את שאיפותיו הפוליטיות והחברתיות של דור הקצינים הצעיר, הרואה עצמו כמקצועני אך הקשוב למתרחש במדינה ומודע גם לכוחו הפוליטי. נראה, אם כן, שגם אם בבחירות לבית-הנבחרים לא יתרחש שינוי מרחיק לכת במדינה, יהיה בתוצאותיהן כדי להצביע על המאפיינים הצפויים של המאבק לבחירת הנשיא הבא של אלג'יריה ב-2014 בפרט, ועל דמותה העתידית של המדינה בכלל.